

ЗВ'ЯЗОК МІЖ РІВНЯМИ МОРАЛЬНІСНОГО РОЗВИТКУ Й УСПІШНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

М. О. Кононець

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київ, Україна
kononets.maria@gmail.com*

У статті представлено результати дослідження взаємозв'язку між параметрами моральнісного розвитку підприємців і успішністю соціальної адаптованості особистості у підприємницькій діяльності. Виходячи з того, що соціальну адаптованість найчастіше розглядають як важливий прояв особистісного розвитку, а також як передумову подальшого розвитку особистості, автор розвиває концепцію Г.О. Балла про більш складний характер зв'язку між цими характеристиками. При цьому автор вважає правомірним по відношенню до перших українських підприємців розглядати соціальну адаптованість як ресоціалізацію особистості, оскільки в нових соціально-економічних умовах до підприємницької діяльності долучилися представники самих різних професій, які ніколи до цього підприємництвом не займалися.

Наведені у статті результати емпіричного дослідження свідчать про існування певних взаємозв'язків між рівнем моральнісного розвитку підприємців-учасників дослідження й рівнем успішності їхньої ресоціалізації. Показано, що для усіх досліджуваних параметрів характерним є концентрація прикладів успішної ресоціалізації особистості у підприємницькій діяльності на початку і в кінці континуальної моделі, тобто в областях низького та високого рівня прояву досліджуваних параметрів. Дана закономірність виявилася справедливою як для вибірки в цілому, так і окремо для груп підприємців-чоловіків і підприємців-жінок. Що ж стосується середнього рівня прояву досліджуваних параметрів, то значущих взаємозв'язків із успішною ресоціалізацією виявлено не було. Робиться висновок про те, що конкретна форма двовимірного статистичного розподілу підприємців по показниках моральнісного розвитку й соціальної адаптованості, яка встановлюється в межах дискретної або континуальної моделі, значною мірою зумовлюється особливостями використовуваних показників, характеристиками контингенту підприємців-респондентів і соціального оточення, стосовно якого розглядається ступінь їхньої адаптованості.

Ключові слова: рівень моральнісного розвитку; соціальна адаптованість особистості; ресоціалізація; підприємницька діяльність.

INTERRELATION BETWEEN LEVELS OF MORAL DEVELOPMENT OF PERSONALITY AND EFFICIENCY OF HIS/HER SOCIAL ADAPTATION IN ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

M.O. Kononets

*National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine
kononets.maria@gmail.com*

In article the results of research of interrelation between parameters of moral development of entrepreneurs and success of social adaptation of the person in enterprise activity are presented. Recognizing that social adaptation is considering as the important signal of personal development and also as the precondition of the further development of the person, the author develops G.O. Ball's concept about more complex character of interrelation between these characteristics. The author supposes that in relation to the first Ukrainian entrepreneurs it is lawful to consider social adaptation as person's resocialization because representatives of various trades who never were engaged in business before have been involved into entrepreneurial activity in new social and economic conditions.

The results of empirical research presented in article testify to existence of certain interrelations between level of moral development of entrepreneurs-participants of research and the level of their successful resocialization. It is shown, that for all investigated parameters there is characteristic concentration of examples of success of person's resocialization in entrepreneurial activity in the beginning and in the end of continuum model, i.e. in areas of low and high levels of signals of investigated parameters. The given regularity is fair as for sample as a whole, and separately for groups of entrepreneurs-men and entrepreneurs-women. As to an average level of signals of investigated parameters the significant interrelations with successful resocialization were not been found. The article concludes that the concrete form of two-dimensional statistical distribution of entrepreneurs about indicators of moral development and social adaptation which is established within discrete model or continuum model is predetermined by features of used indicators, characteristics of a contingent of entrepreneurs-respondents and characteristics of a social environment concerning which the degree of their adaptation is considered.

Keywords: level of moral development; social adaptation of person; resocialization; entrepreneurial activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Від початку проголошення Україною незалежності до підприємницької діяльності долучилися представники дуже різних професій: інженери, вчителі, лікарі та навіть економісти, які ніколи до того підприємництвом не займалися. Усі вони пройшли стихійну ресоціалізацію в нових соціально-економічних умовах. Саме тому по відношенню до перших українських підприємців соціальну адаптованість ми розглядаємо як ресоціалізацію особистості. Це вже потім були створені бізнес-школи, відкрилися інститути менеджменту, де вони могли отримати відповідну освіту (першу чи другу) або підвищити кваліфікацію. Наприклад, серед підприємців, що взяли участь у нашому дослідженні, яке проводилося у 2006-2011 рр., 41,5 % респондентів мали вищу економічну освіту; 32,2 % – вищу технічну; 7,7 % – вищу гуманітарну, 18,6 % – іншу [9].

Щодо соціальної адаптованості, то її найчастіше розглядають як важливий прояв особистісного розвитку, а також як передумову подальшого розвитку особистості. Проте Г.О. Балл вважав, що зв'язок між цими характеристиками має більш складний характер [2].

Мета статті – презентувати результати дослідження нами зв'язку між параметрами морального розвитку підприємців і успішністю соціальної адаптованості особистості у підприємницькій діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Ще на початку ХХ ст. О.Ф. Лазурський висунув концепцію трьох рівнів розвитку особистості, або «психічних рівнів» [11]. Згідно з цією концепцією, представники *нижчого* рівня не здатні задовільним чином пристосуватися до соціального середовища, представники *середнього* рівня є здатними, а представники *вищого* рівня в більшій або меншій мірі змінюють середовище відповідно до своїх уявлень і цінностей. Разом з тим, Лазурський застерігав, що «процес творчості, переробка дійсності відповідно до своїх ідеалів і прагнень ніколи не дається їм даром, а майже завжди супроводжується завзятою боротьбою й різними позбавленнями, духовними або матеріальними... Завдяки цьому представники вищого рівня, навіть у випадку успіху своїх планів і прагнень, нерідко в соціальному плані виявляються такими, що влаштувалися набагато гірше, ніж звичайні, середні люди» [11, с. 188].

На подібну залежність вказував Л. Колберг у своїй відомій концепції стадіального розвитку моральної свідомості індивіда. Він розрізняв *предконвенційний*, *конвенційний* і *постконвенційний* рівні морального розвитку. Колберг зазначав, що за ступенем пристосованості до соціального оточення людям, що перебувають на середньому (конвенційному) рівні, поступаються представники як предконвенційного рівня (ті, які не доросли до пануючої в їхньому оточенні моралі), так і постконвенційного (такі, що переросли цю мораль) [25].

Ідеї Колберга і Лазурського знайшли підтвердження у результатах досліджень залежності успішності соціальної адаптації від рівня обдарованості. Зокрема, у дослідженні С.Я. Карпіловської встановлені істотні розбіжності між групою працівників із середньою успішністю й групою дуже успішних, яка за певними показниками виявилася близькою до працівників з низькою успішністю. При цьому «група середньо успішних була більше

приспосована емоційно й психосоматично до умов деякого «середнього» соціального існування» [8, с. 178] порівняно із крайніми групами.

Г.О. Балл вбачає у наведеному прикладі реалізацію єдиної трикомпонентної моделі, що фіксує статистично встановлену закономірність для трьох груп індивідів, які досягли відповідно нижчого, середнього або вищого рівня особистісного розвитку (або якоїсь його сторони), у якій середній рівень забезпечує найбільшу соціальну адаптованість [2]. Але чи буде справедливою ця теза у випадку підприємницької діяльності належало перевірити у нашому дослідженні.

Зазначимо, що для характеристики рівнів особистісного (моральнісного) розвитку підходить також модель континуальна, головний зміст якої передає криволінійна функція регресії

$$a = f(d),$$

де: d (personality development) й a (efficiency of social adaptation) – математичні очікування показників особистісного (моральнісного) розвитку і соціальної адаптованості відповідно;

f – безперервна функція, що має єдиний максимум при $d = d_{opt}$ (тут d_{opt} – оптимальне в даному співвідношенні значення показника d).

За О.Г. Шмельовим [20, с. 318], окремим випадком безперервної функції f є гіпотетична функція, яка пов'язує когнітивну складність експерта й узгодженість його оцінок з оцінками більшості інших експертів. Якщо вважати когнітивну складність експерта одним із показників його особистісного розвитку, а узгодженість його оцінок з оцінками більшості інших експертів – одним із проявів його соціальної адаптованості, то такий випадок безперервної функції f можна розглядати як приклад наявності зв'язку між феноменами, що нами розглядаються [2].

У нашому дослідженні ми виходили з трикомпонентної моделі досліджуваних феноменів [9], не виключаючи можливості отримання результатів щодо існування зв'язку між параметрами моральнісного розвитку й успішністю соціальної адаптованості особистості у підприємницькій діяльності, які відповідатимуть моделі континуальній.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Професійна етика підприємця виступає як моральний регламент (зведення етичних норм і правил) для здійснення підприємницької діяльності, тобто є зовнішнім моральним регулятором професійної діяльності підприємця, що визначає ставлення підприємця до свого професійного обов'язку і направляє його поведінку у взаємовідносинах з працівниками належної йому організації, партнерами, а також з урядовими і громадськими інституціями.

При цьому внутрішнім моральним регулятором професійної діяльності підприємця виступає рівень розвитку його моральної свідомості, яку ми розглядаємо як «відображення у свідомості людини прийнятих у суспільстві моральних норм, які регулюють відносини між людьми» [16, с. 316], або як моральнісний розвиток підприємця. Моральнісний розвиток особистості є багатовимірним процесом, що передбачає «соціалізацію індивіда (залучення до моральних орієнтирів соціального оточення), індивідуалізацію (критичне осмислення домінуючої моралі, формування власної ієрархії цінностей, самостійних моральнісних суджень) та універсалізацію (вихід за межі моральних пріоритетів соціального оточення, цінностей локальної культури, наближення до загальнолюдських гуманістичних універсалій)» [7, с. 45].

Засвоєння підприємцем правил професійної етики і розвиток його моральної свідомості відбувається під впливом офіційної та реально діючої ідеології суспільства, поведінки референтних осіб та вимог, що висуваються перед ним його оточенням. Внаслідок *інтеріоризації* норм професійної етики, відбувається їх перетворення на *етичні настановлення*, які у вигляді системи відповідних дій актуалізуються у повсякденній професійній діяльності через *етичну поведінку* та *етичні взаємовідносини* підприємців.

В описаному циклі реалізації професійної етики підприємцями усі виділені ланки є тісно переплетеними поміж собою і взаємозалежними. Це означає, що оцінювання рівня моральнісного розвитку підприємця не може здійснюватися без вимірювання таких його параметрів, як *моральний статус*, *рівень розвитку моральної свідомості* (етичність настановлень), *етичність поведінки*, *взаємовідносини* з працівниками, партнерами та іншими дотичними особами й інституціями, *відкритість до співпраці* з представниками інших культур [4] та економічних систем.

Названі параметри моральнісного розвитку підприємця можна охарактеризувати наступним чином:

– *моральний статус* суб'єкта, за В.О. Лефевром, «визначається ... трьома сутностями: якістю світу, у якому знаходиться суб'єкт; оцінкою цього світу, або голосом

совісті суб'єкта; готовністю суб'єкта слідувати рекомендації власної совісті (рефлексією над цією рекомендацією)» [21, с. 87];

– *етичні настановлення* – прийнятність або неприйнятність сумнівних з моральної точки зору дій у конкретних ситуаціях професійної діяльності [1; 5; 10; 22; 25; 26 та ін.];

– *етична поведінка* – нормовідповідне виконання підприємцем власне професійних функцій [6; 12; 14; 24 та ін.];

– *етичні взаємовідносини* в процесі здійснення підприємцем ділових комунікацій – розв'язанні конфліктних ситуацій в організації, виборі ділових партнерів, роботі з клієнтами тощо) вивчалися у роботах [6; 14; 28];

– *“відкритість світові людської культури”* [3, с. 12] – врахування підприємцем етичних норм, правил та уявлень, що регулюють ставлення, поведінку і стосунки ділових партнерів в процесі міжнародної взаємодії.

Зазначимо, що реалізації професійної етики підприємців у повсякденній професійній діяльності можуть сприяти або, навпаки, перешкоджати зовнішні та внутрішні чинники [15].

До зовнішніх чинників, що можуть позитивно чи негативно впливати на реалізацію підприємцем професійної етики, відносять офіційну та реально діючу ідеологію; економічний стан країни; міжособистісні відносини в організації [13; 15; 27]. Наприклад, важливим показником високого морального рівня вирішення ділових проблем є репутація компанії [17; 19; 23]. Однак сама репутація організації, очолюваної підприємцем, може стимулюватися певними соціальними й економічними інституціями, що розуміють важливість і ефективність репутації. До таких інституцій відносяться, зокрема, сучасні рейтингові агентства.

Внутрішніми чинниками, що перешкоджають реалізації професійної етики у професійній діяльності, виступають низький рівень моральнісного розвитку підприємця та його моральнісна слабкість.

Методика аналізу особливостей прояву професійної моральності підприємцями базувалась на визначенні названих вище параметрів:

1. *Моральний статус* підприємця, що оцінювався як *високий* – при відмові брати участь в неетичній ситуації за будь-яких обставин; як *середній* – при згоді або відмові брати участь в неетичній ситуації залежно від обставин; як *низький* – при згоді брати участь в неетичній ситуації за будь-яких обставин. Для діагностики параметра «моральний статус» застосовувався опитувальник «Визначення морального статусу» [21].

2. *Рівень розвитку моральної свідомості підприємця*. Відповідно до предконвенційного, конвенційного та постконвенційного рівнів розвитку моральної свідомості особистості за Л. Колбергом [25] нами виділялися три рівні розвитку моральної свідомості: низький, середній та високий. Для діагностики параметра «рівень розвитку моральної свідомості» застосовувався опитувальник «Етичні настановлення професіоналів бізнесу» [9; 18; 26].

3. *Індекс участі підприємця в сумнівних з етичної точки зору ситуаціях* – визначався як *низький*, якщо респондент брав участь в 1-3 сумнівних з етичної точки зору ситуаціях, *середній* – у 4-6 таких ситуаціях, *високий* – у 7-9 таких ситуаціях, *дуже високий* – у більш ніж 10 таких ситуаціях. Діагностика параметра «індекс участі в сумнівних з етичної точки зору ситуаціях» здійснювалася за допомогою опитувальника «Етичні настановлення професіоналів бізнесу».

4. *Рівень етичності поведінки* підприємця у професійній діяльності оцінювався відповідно до набраної кількості балів як *низький* (такий, що потребує морального вдосконалення), *середній*, *прийнятний* або *високий*. Для діагностики параметра «рівень етичності поведінки» застосовувався тест «Етика поведінки в організації» [12].

5. *Потреба підприємця у психолого-організаційному консультуванні* вивчалася за допомогою розробленої нами анкети, зокрема, контент-аналізу відповідей респондентів на запитання «Для вирішення якої найскладнішої етичної проблеми в професійній діяльності Ви звернулися б за допомогою до психолога-консультанта?» [9, с.161]. Зазначимо, що потреба підприємців в психолого-організаційному консультуванні розглядалася нами як похідна від їхніх етичних настановлень і етичності поведінки у підприємницькій організації. Отже діагностика цього параметра дозволила нам уточнити рівень моральнісного розвитку респондентів. Відповіді оцінювалися за шкалою: «немає потреби» – (0); «є потреба» – (+1).

Рівень *успішності соціальної адаптованості* підприємця ми досліджували шляхом вивчення параметру *чисельність працівників в організаціях*, очолюваних респондентами. При цьому ми припускали, що *високого* рівня соціальної адаптованості досягли підприємці, які очолюють великі підприємства (чисельність працівників більше 500 осіб), *середнього* рівня соціальної адаптованості досягли підприємці, які очолюють середні підприємства (чисельність працівників 50-500 осіб), *низького* рівня соціальної адаптованості досягли

підприємці, які очолюють малі підприємства (чисельність працівників до 50 осіб). Ми розуміємо певну умовність такого припущення, оскільки не досліджували економічні показники організацій, представлених респондентами. Водночас, розглядаючи соціальну адаптованість представників різних професій до підприємницької діяльності як узгодженість їхніх дій з пануючими нормами соціальних відносин в українському суспільстві, можна вважати, що більш успішними з них виявилися ті, хто ширше розвинув свій бізнес у складних умовах.

У таблиці 1 представлено частотний розподіл підприємців у констатувальному експерименті в залежності від розміру очолюваних ними підприємств (кількості працівників) із зазначенням рівня успішності їхньої ресоціалізації.

Таблиця 1

Частотний розподіл підприємців в залежності від розміру очолюваних ними підприємств (кількості працівників), %

Розмір підприємства	Успішність ресоціалізації	Вибірка в цілому	Чоловіки	Жінки
Малі підприємства (до 50 працівників)	Низький	77,5	48,0	29,5
Середні підприємства (від 50 до 500 працівників)	Середній	15,9	9,2	6,7
Великі підприємства (більше 500 працівників)	Високий	6,6	5,5	1,1

Як видно з таблиці 1, між кількістю опитаних підприємців і розміром підприємств, які вони очолюють, існує обернено пропорційна залежність. Ця тенденція є подібною і для підприємців-чоловіків, і для підприємців-жінок. І хоча таке співвідношення між підприємцями-чоловіками і підприємцями-жінками на момент дослідження було характерним для усього українського бізнесу [9, с.49], тим не менш важливо зазначити, що воно переважало на користь чоловіків по малих підприємствах у 1,6 рази, по середніх підприємствах – у 1,4 рази, по великих підприємствах – у 5 разів. Саме це послужило підставою для подальшого аналізу взаємозв'язків між моральним статусом підприємців і чисельністю працівників в організації окремо по підгрупах підприємців-чоловіків і підприємців-жінок.

Нижче наведено найбільш значущі взаємозв'язки між параметрами морального розвитку респондентів та *чисельністю працівників* в очолюваних ними організаціях, яку ми розглядаємо як успішність соціальної адаптованості, відповідно по підгрупах підприємців-чоловіків (таблиця 2) і підприємців-жінок (таблиця 3).

Таблиця 2

Взаємозв'язок успішності соціальної адаптованості підприємців з параметрами їхнього морального розвитку, чоловіки

Успішність соціальної адаптованості	Чисельність працівників в організації	Рівень морального статусу		Рівень розвитку моральної свідомості	Індекс участі у сумнівних з етичної точки зору ситуаціях	Рівень етичності поведінки у професійній діяльності	Потреба у психологічному консультуванні
		Н	В				
Рівень прояву	Кількість осіб	Н	В	В	С	В	Немає
Низький	до 20						0,235*
	20-49						
Середній	50 - 99		0,235*	0,254**			
	100 - 249						
	250 - 499				0,265**		
Високий	500 - 749			0,349**		0,278**	
	750 - 999						
	>1000	0,198*			0,265**		
	>10000						

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Аналіз взаємозв'язків між *моральним статусом підприємців* і *чисельністю працівників в організації* виявив:

- тенденцію до прояву підприємцями-чоловіками високого морального статусу при очолюванні підприємств з чисельністю працівників 50-99 осіб (0,235; $p < 0,05$);
- тенденцію до прояву підприємцями-чоловіками низького морального статусу при очолюванні підприємств з чисельністю працівників більше 1000 осіб (0,198; $p < 0,05$);
- тенденцію до прояву підприємцями-жінками низького морального статусу при очолюванні підприємств з чисельністю працівників 500-749 осіб (0,290; $p < 0,05$).

Таблиця 3

Взаємозв'язок успішності соціальної адаптованості підприємців з параметрами їхнього моральнісного розвитку, жінки

Успішність соціальної адаптованості	Чисельність працівників в організації	Рівень морального статусу	Рівень розвитку моральної свідомості	Індекс участі у сумнівних з етичної точки зору ситуаціях		Рівень етичності поведінки у професійній діяльності			Потреба у психологічному консультуванні
				С	ДВ	Н	С	В	
Рівень прояву	Кількість осіб	Н	Н	С	ДВ	Н	С	В	Немає
Низький	до 20			0,446**		0,248*			
	20-49		0,433**		0,477**			0,477**	
Середній	50 - 99				0,297*		0,324**		
	100 - 249								
	250 - 499								
Високий	500 - 749	0,290*							0,290*
	750 - 999								
	>1000								
	>10000								

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

При вивченні залежностей між *рівнем розвитку моральної свідомості підприємців* і *чисельністю працівників в організації* в групі підприємців-чоловіків були зафіксовані наступні взаємозв'язки:

- значимий взаємозв'язок між проявом високого рівня розвитку моральної свідомості та очолюванням підприємств з чисельністю працівників 500-749 осіб (0,349; $p < 0,01$);
- слабкий взаємозв'язок між проявом високого рівня розвитку моральної свідомості та очолюванням підприємств з чисельністю працівників 50-99 осіб (0,254; $p < 0,01$).

У групі підприємців-жінок виявлено значимий взаємозв'язок між проявом низького рівня розвитку моральної свідомості та очолюванням підприємств з чисельністю працівників 20-49 осіб (0,433; $p < 0,01$).

Дослідження залежностей між *індексом участі в сумнівних з етичної точки зору ситуаціях* і *чисельністю працівників в організації* дозволило виявити наступні взаємозв'язки.

В групі підприємців-чоловіків зафіксовано слабкий взаємозв'язок між проявом середнього індексу й очолюванням підприємств з чисельністю працівників 250-499 осіб (0,265; $p < 0,01$), а також більше 1000 осіб (0,265; $p < 0,01$).

В групі підприємців-жінок зафіксовано значимий взаємозв'язок:

- між проявом дуже високого індексу участі в сумнівних з етичної точки зору ситуаціях і очолюванням організацій з чисельністю працівників 20-49 осіб (0,477; $p < 0,01$);
- між проявом середнього індексу участі в сумнівних з етичної точки зору ситуаціях та очолюванням організацій з чисельністю працівників до 20 осіб (0,446; $p < 0,01$).

Також у групі підприємців-жінок виявлено тенденцію щодо прояву дуже високого індексу участі в сумнівних з етичної точки зору ситуаціях при очолюванні підприємств з чисельністю працівників 50-99 осіб (0,297; $p < 0,05$).

Вивчення взаємозв'язків між *рівнем етичності поведінки підприємців* та *чисельністю працівників в організації* уможливило виявлення в групі підприємців-чоловіків слабого взаємозв'язку між проявом високого рівня етичності поведінки та очолюванням підприємств з чисельністю працівників 500-749 осіб (0,278; $p < 0,01$).

У групі підприємців-жінок були виявлені:

- значимий взаємозв'язок між проявом дуже високого рівня етичності поведінки та очолюванням підприємств з чисельністю працівників 20-49 осіб (0,477; $p < 0,01$);
- слабкий взаємозв'язок між проявом середнього рівня етичності поведінки та очолюванням підприємств з чисельністю працівників 50-99 осіб (0,324; $p < 0,01$);
- тенденція щодо прояву низького рівня етичності поведінки при очолюванні підприємств з чисельністю працівників до 20 осіб (0,248; $p < 0,05$).

Дослідження взаємозв'язків між *потребою у консультуванні з етико-психологічних проблем і чисельністю працівників в організації* виявило в групі підприємців-чоловіків тенденцію до відсутності потреби в консультуванні при очолюванні організацій з чисельністю працівників до 20 осіб (0,235; $p < 0,05$), а також у підприємців-жінок при очолюванні організацій з чисельністю працівників 500-749 осіб (0,290; $p < 0,05$).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Описані вище результати емпіричного дослідження свідчать про існування певних взаємозв'язків між рівнем моральнісного розвитку підприємців-учасників дослідження й рівнем успішності їхньої ресоціалізації. Проте навряд чи можна, виходячи з наведених результатів, говорити про існування деяких прямих залежностей. У той же час для усіх досліджуваних параметрів характерним є концентрація прикладів успішної ресоціалізації особистості у підприємницькій діяльності на початку і в кінці континуальної моделі, тобто в областях низького та високого рівня прояву досліджуваних параметрів. Дана закономірність виявилася справедливою як для вибірки в цілому, так і окремо для груп підприємців-чоловіків і підприємців-жінок. Що ж стосується середнього рівня прояву досліджуваних параметрів, то значущих взаємозв'язків або тенденцій із успішною ресоціалізацією виявлено не було, лише у групі підприємців-жінок спостерігався слабкий взаємозв'язок між проявом середнього рівня параметру *етичність поведінки* та очолюванням підприємств з чисельністю працівників 50-99 осіб (0,324; $p < 0,01$).

В цілому, можна зробити висновок, що конкретна форма двовимірного статистичного розподілу підприємців по показниках моральнісного розвитку й соціальної адаптованості, яка встановлюється в межах дискретної або континуальної моделі значною мірою зумовлюється особливостями використовуваних показників, характеристиками контингенту підприємців-респондентів і соціального оточення, стосовно якого розглядається ступінь їхньої адаптованості.

Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні характеру залежності успішності соціальної адаптованості підприємців від інших параметрів розвитку особистості (освіти підприємця, стажу підприємницької діяльності, підприємницьких здібностей тощо), а також від параметрів очолюваної підприємцями організацій (сфери діяльності організацій, наявності в організації етичного кодексу, типу соціального впливу на підприємця та ін.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анцыферова Л.И. Связь морального сознания с нравственным поведением человека (по материалам исследований Лоуренса Колберга и его школы) / Л.И. Анцыферова // Психологический журнал. – 1999. – Том 20. – № 3. – С. 5–17.
2. Балл Г.А. «Психология» методологии» рационалистический взгляд / Г.А. Балл // Вопросы психологии. – 2001. – № 2. – С. 3–12.
3. Балл Г.О. Гуманізація загальної та професійної освіти як сприяння розвитку культури особистості / Г.О. Балл // Психологічний ресурс простору вищої освіти: Збірник наукових праць / За ред. О.В. Винославської – К.: ІВЦ "Видавництво "Політехніка", 2004. – С. 7–17.
4. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Балл Г.О. – Рівне : Видавець Олег Зень, 2007. – 172 с.
5. Девяткин А.А. Явление социальной установки в психологии XX века : [монография] / Девяткин А.А. – Калининград : Калинингр. ун-т., 1999. – 309 с.
6. Журавлев А.Л. Нравственно-психологическая регуляция экономической активности / А.Л. Журавлев, А.Б. Купрейченко. – М.: Изд-во "Институт психологии РАН", 2003. – 436 с.
7. Завгородня О.В. Типологія моральнісного розвитку особистості / О.В. Завгородня // Особистість у просторі культури : матеріали Всеукр. наук.-практ. симпозиуму 24 вересня 2009 р., Севастополь / за ред. Г.О. Балла, О.Б. Бовть. – Севастополь : РІБЕСТ, 2009. – С. 45–48.

8. Карпиловская С.Я. Смысловая саморегуляция в контексте жизненных притязаний / С.Я. Карпиловская // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – Киев, 2004. – Вып. 8 (11). – С. 172-182.
9. Кононець М.О. Психологія професійної моральності підприємців: теорія та сучасна практика : [монографія] // М.О. Кононець. – К. : Омега-Л, 2013. – 166 с.
10. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Костюк Г.С. – К. : Рад. школа, 1989. – 608 с.
11. Лазурский А.Ф. Классификация личностей / А.Ф. Лазурский // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М. : Изд. Моск. Ун-та. – 1924. – С. 179-198.
12. Мескон М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон., М. Альберт, Ф. Хедоури; пер. с англ. – М. : Дело, 1995. – 702 с.
13. Механізми розвитку підприємництва в умовах посткризового відновлення економіки України : аналіт. доп. / [Д.С. Покришка, Я.А. Жаліло, Д.В. Ляпін та ін.]; за ред. Я.А. Жаліла. – К. : НІСД, 2010. – 72 с.
14. Пачковський Ю.Ф. Психологія підприємництва : [навч. посіб.] / Пачковский Ю.Ф. – К. : Каравела, 2006. – 408 с.
15. Петрунин Ю.Ю. Этика бизнеса : [учеб. пособ.] / Ю.Ю. Петрунин, В.К. Борисов.– [3-е изд., перераб. и доп.] – М. : Дело, 2004. – 400 с.
16. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О.М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с. – (Енциклопедія ерудита).
17. Солодкая М.С. Ответственность субъекта управления: состояние проблемы и перспективы исследования / М.С. Солодкая // CREDO NEW: Теоретический журнал. – 1998. – № 1. – С. 33–43.
18. Технології роботи організаційних психологів: [навч. посіб.] / за наук. ред. Л.М. Карамушки. – К. : ІНКОС, 2005. – 366 с.
19. Шевченко И.К. Организация предпринимательской деятельности : [учеб. пособие] / Шевченко И.К. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2004. – 65 с.
20. Шмелев А.Г. Психодиагностика личностных черт / Шмелев А.Г. – СПб. : Речь, 2002. – 480 с.
21. Шрейдер Ю.А. Модель моральной рефлексии / Ю.А. Шрейдер // Лекции по этике : [учеб. пособ.]. – М. : МИРОС, 1994. – С. 86–98.
22. Ajzen I. Attitudes, personality and behavior / I. Ajzen. – [2nd ed.]. – UK : Open University Press, 2005. – 178 pp.
23. Friedman M. The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits / M. Friedman // New York Times Magazine. – September 13, 1970. – P. 32–33.
24. Kahneman D. Choices, values, and frames / D. Kahneman, A. Tversky // American Psychologist. – 1984. – V. 39. – P. 241–291.
25. Kohlberg L. The Philosophy of Moral Development / L. Kohlberg // Essays of Moral Development. – New York: Harper and Row, 1981. – P. 409–412.
26. Transition Ethics: a Comparison of Ukrainian and United States Business Professionals / [Vynoslavka O. V., McKinney J. A., Moore C. W., Longenecker J. G.] // Journal of Business Ethics. – 2005. – № 61. – P. 283–299.
27. Vynoslavka O. V. Factors Influencing Business Ethics Training in Ukraine / O. V. Vynoslavka, O. S. Vasiljeva // Abstracts of the XIV-th International and Silver Jubilee Congress of the IACCP, 3-8 August, 1998, Bellingham, Western Washington, U.S.A. – P. 114.
28. Weber C. E. Stories of Virtue in Business / Weber C. E. – Lanham, Maryland : University Press of America, Inc., 1995. – 244 p

REFERENCES

1. Ancyferova, L.I. (1999). Connection of moral consciousness with moral behavior of a person. *Psihologicheskij zhurnal*. 3, 5–17 (In Russian).
2. Ball, G.A. (2011). "Psychology" of methodology " ratio-humanistic view. *Voprosy psihologii*, 2, 3–12 (In Russian).
3. Ball, G.O. (2004). Humanization of general and professional education as a contribution to the development of a person's culture. *Psyhologichnyj resurs prostoru vyshhoi' osvity*. Kyiv: Politehnika, 7-17 (In Ukrainian).
4. Ball, G.O. (2007). *Landmarks of modern humanism (in the social, educational, psychological spheres)*. Rivne : Vydavec' Oleg Zen' (In Ukrainian).

5. Devjatkin, A.A. (1999). *The phenomenon of social orientation in the psychology of the twentieth century*. Kaliningrad: Kaliningr. un-t (In Russian).
6. Zhuravlev, A.L. & Kuprejchenko, A.B. (2003). *Moral and psychological regulation of economic activity*. Moscow: Institut psihologii RAN (In Russian).
7. Zavgorodnja, O.V. (2009). Typology of moral development of personality. *Osobystist u prostori kultury*. Sevastopol': RIBEST, 45–48 (In Ukrainian).
8. Karpylovskaja, S.Ja. (2004). Semantic self-regulation in the context of life's claims. *Naukovi studii' iz social'noi' ta politychnoi' psihologii'*, 8, 172-182 (In Russian).
9. Kononec', M.O. (2013). *Psychology of professional morality in practice: theory and modern practice*. Kyiv: Omega-L (In Ukrainian).
10. Kostjuk, G.S. (1989). *Educational process and mental development of the individual*. Kyiv: Radjans'ka shkola (In Ukrainian).
11. Lazurskyj, A.F. (1924). Classification of personalities. *Psihologija individual'nyh razlichij*. Moscow: Izd. Mosk. Un-t (In Russian).
12. Meskon, M.H. (1995). *Fundamentals of Management*. Moscow: Delo (In Russian).
13. Pokryshka, D.S. & Zhalilo, Ja.A. & Ljapin, D.V. ed. (2010). *Mechanisms of entrepreneurship development in the post-crisis economic recovery of Ukraine*. Kyiv: NISD (In Ukrainian).
14. Pachkovs'kyj, Ju.F. (2006). *Psychology of entrepreneurship*. Kyiv: Karavela (In Ukrainian).
15. Petrunin, Ju.Ju. & Borisov, V.K. (2004). *Business ethics*. Moscow: Delo (In Russian).
16. Stepanov, O.M. (2006). *Psychological Encyclopedia*. Kyiv: Akademydav (In Ukrainian).
17. Solodkaja, M.S. (1998). Responsibility of the subject of management: the state of the problem and the prospects for research. *CREDO NEW: Teoreticheskij zhurnal*, 1, 33-43 (In Russian).
18. Karamushka, L.M. ed. (2005). *Technologies of work of organizational psychologists*. Kyiv: INKOS (In Ukrainian).
19. Shevchenko, I.K. (2004). *Organization of business activities*. Taganrog: Izdatel'stvo TRTU (In Russian).
20. Shmelev, A.G. (2002). *Psychodiagnostics of personality characteristics*. Saint Petersburg: Rech' (In Russian).
21. Shrejder, Ju.A. (1994). *Model of moral reflection*. Moscow: MIROS (In Russian).
22. Ajzen, I. (2005). *Attitudes, personality and behavior*. UK : Open University Press
23. Friedman, M. (1970). The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits. *New York Times Magazine*. – September 13, 32–33.
24. Kahneman, D. & Tversky, A. (1984). Choices, values, and frames. *American Psychologist*. 39, 241–291.
25. Kohlberg, L. (1981). The Philosophy of Moral Development. *Essays of Moral Development*. New York: Harper and Row, 409–412.
26. Vynoslavskaja, O. V. & McKinney, J. A. & Moore, C. W. & Longenecker, J. G. (2005). Transition Ethics: a Comparison of Ukrainian and United States Business Professionals. *Journal of Business Ethics*, 61, 283–299.
27. Vynoslavskaja, O. V., & Vasiljeva, O.S. (1998). Factors Influencing Business Ethics Training in Ukraine. *Abstracts of the XIV-th International and Silver Jubilee Congress of the IACCP*, 3-8 August, 1998, Bellingham, Western Washington, U.S.A, 114.
28. Weber, C. E. (1995). *Stories of Virtue in Business*. Lanham, Maryland: University Press of America.